

Iztok KOSEM in Špela ARHAR HOLDT

Trojina, zavod za uporabno slovenistiko

www.trojina.si

ANALIZA BESEDIŠČA IN SKLADNJE V BESEDILIH TESTA BRALNE PISMENOSTI PISA 2009

TEMA POROČILA

PISA (*The Programme for International Student Assessment*) je mednarodna raziskava, ki primerja, kako uspešni so 15-letni učenci na področju matematike, naravoslovja in branja. Raziskava je bila prvič izvedena leta 2000, od takrat pa se načeloma ponavlja vsaka tri leta (zadnje testiranje je bilo letos – leta 2012). Raziskavo je lansirala OECD (*Organisation for Economic Co-operation and Development*), izvaja pa jo mednarodni konzorcij raziskovalnih organizacij v sodelovanju z nacionalnimi ekipami.

Rezultati testiranj PISA se uporabljajo predvsem kot izhodišče za evalvacijo posameznih šolskih sistemov. Lestvice uspešnosti nakazujejo, da so učenci določenih držav na testiranjih tipično zelo uspešni (na primer Kitajska, Japonska, Finska, Kanada itd.), spet drugi tipično manj uspešni, kar odpira vprašanja o tem, kje leži vzrok njihove (ne)uspešnosti. Ker je nosilka raziskave OECD, je povsem pričakovano, da so rezultati testiranj pogosto uporabljeni tudi za identifikacijo povezav med kvaliteto izobraževanja in ekonomskim stanjem sodelujočih držav.

V tem poročilu predstavljamo analizo testa PISA 2009, in sicer tistega dela testa, ki preverja **bralno pismenost**. Leta 2009 so namreč slovenski učenci pri bralni pismenosti dosegli relativno slabe rezultate – slabe v primerjavi z relativno visoko uspešnostjo pri matematiki in naravoslovju. Med 74 testiranimi državami so pri naravoslovju slovenski učenci dosegli 17. mesto, pri matematiki 20. mesto, pri branju pa šele 32. mesto.

Poročilo predstavlja **jezikoslovno analizo** testa bralne pismenosti PISA 2009. Za razliko od drugih raziskav, ki vzroke za uspešnost ali neuspešnost učencev iščejo v šolskem sistemu ali ekonomskih razmerah države, smo se v raziskavi osredotočili izključno na vprašanje, ali je mogoče vzroke za določene neuspehe učencev povezati s samo **vsebino testa**. So besedila, ki jih prinaša test, morda skladenjsko prezahtevna in jih zato učenci ne razumejo? Morda na razumevanje vpliva dejstvo, da je test preveden in ne v izvirniku? Test smo analizirali z več jezikoslovnih vidikov, nato pa skušali z dobljenimi rezultati razložiti uspešnost ali neuspešnost slovenskih učencev pri odgovarjanju na posamezna vprašanja.

Analizirani test prinaša tri različna besedila, ki jih morajo učenci najprej prebrati, nato pa odgovoriti na tri ali štiri z besedilom povezana vprašanja. Vprašanja so bodisi odprtega tipa bodisi izbirnega tipa (tipično so na voljo po štirje različni odgovori). Besedila, ki so jih brali učenci leta 2009, so:

1. **Varnost prenosnih telefonov:** Gre za polstrokovno besedilo na temo varnosti oz. nevarnosti mobilnih telefonov. Besedilo prinaša argumente ZA in PROTI ideji, da so mobilni telefoni nevarni za uporabo, in nasvete, kako se potencialne nevarnosti ubraniti.

2. **Naj stvar bo igre same:** Gre za dramski odlomek, v katerem se tri osebe pogovarjajo o tem, kako težko je začeti gledališko igro.

3. **Teledelo:** Gre za izjavi dveh oseb, ki opredeljujeta svoje mnenje glede dela od doma.

Najprej smo natančno preučili slovenski test, ki smo ga nato sopostavili z angleškim izvirnikom. Že prvo branje je namreč nakazovalo, da **prevedenost testa** zelo verjetno v določeni meri vpliva na njegovo razumljivost. Da bi ugotovili, ali to drži, smo izvedli natančno statistično analizo besedišča tako v slovenskem kot angleškem testu. S pomočjo slovenskega in angleškega referenčnega besedilnega korpusa smo primerjali, kako pogosto se besede in besedne zveze testa pojavljajo v realnem, živem jeziku. Zanimalo nas je predvsem: so v prevedenem besedilu uporabljene

besede in besedne zveze, ki so za slovenski jezik **enako tipične**, kot to velja za angleški test? Ali drugače, so pri prevodu zvez, ki so za angleščino zelo tipične in pogoste v rabi, zares uporabljene tudi pogoste in tipične slovenske zveze?

Preverjanje bralne pismenosti namreč v veliki meri temelji na **povezovanju informacij**, predpogoj česar je, da učenci razumejo besedišče, ki ga besedilo prinaša. Razumejo pa ga lahko v primeru, da se z njim tudi sicer v življenju srečujejo – vsaj v receptivnem smislu, če ga že ne uporabljajo sami. Pri prevajanju se zlahka zgodi, da prevajalec med dvema možnostma izbere manj tipično ali pa iz dveh besed, ki se sicer vsaka zase pogosto uporabljata, tvori besedno zvezo, ki je v realnosti redka. S tem pa se zmanjša možnost, da je bralec nanjo naletel že v preteklosti in mu bo zato težje razumljiva oz. bo zahtevnejša za mentalno procesiranje.

V drugem koraku smo opravili izčrpno analizo skladenjskih struktur v slovenskem testu, da bi ugotovili, ali je na neuspešnost pri reševanju morda vplivala prezapletena **skladnja**. Pri petnajstletnikih abstraktno mišljenje še ni dokončno razvito, kar pomeni, da imajo lahko težave z razumevanjem razmerij med posameznimi stavki v povedi – zlasti če so slednji nakopičeni v različna priredja in podredja in če jih prekinjajo vrinjeni stavki. Ugotovitve analize smo nato poskušali povezati z uspešnostjo učencev pri vsakem posameznem vprašanju.

REZULTATI

Na predstavitvi se bova osredotočila na **štiri dejavnike**, ki glede na rezultate raziskave zelo verjetno vplivajo na uspešnost reševanja testa pri slovenskih učencih.

1 PREVAJANJE

Predpostavka, da so učenci, ki rešujejo prevedene teste, v **drugačnem izhodiščnem položaju** kot tisti, ki berejo izvorna besedila, se je pri analizi potrdila. Prevajalec ima moč, da besedila pri prevajanju poenostavi ali pa dodatno zaplete. Tega seveda ne počne zavestno ali namensko, vendar je nedvomno, da imajo take ali drugačne prevajalske izbire neposreden vpliv na reševanje testa.

Analiza je pokazala, da je v vseh treh delih testa v slovenskem prevodu besedišče za razumevanje **zahtevnejše** kot v angleškem testu. V vseh treh delih testa smo našli kar precej **problematičnih prevodov**, tako pri tistem delu, ki prinaša besedilo kot tudi v delu, ki prinaša vprašanja za učence. Tudi analiza skladnje je razkrila določene zadrege na ravni prevoda.

Potreben je poudarek, da ni naš namen kritiziranje analiziranega prevoda, saj smo prepričani, da je s sredstvi, ki jih je imel na voljo, prevajalec opravil svoje delo najbolje, kar ga je lahko. Šele povsem nova jezikovna orodja in sodobne statistične jezikoslovne analize lahko pokažejo rezultate, do katerih smo prišli v opravljeni raziskavi. Je pa naše priporočilo, da se vprašanju prevajanja v prihodnje posveti velika pozornost.

2 SPLOŠNA RAZGLEDANOST PO IZBRANIH TEMAH

V analiziranem testu se je na nekaj mestih pokazalo, da na uspešnost pri odgovarjanju na vprašanja (lahko) precej vpliva tudi **splošna razgledanost učencev po temi**, ki jo test prinaša. V določeni meri se temu seveda ne da izogniti: če je tema besedila sevanje mobilnih telefonov, bodo tisti učenci, ki o tem kaj vedo, v privilegiranem položaju, saj bodo hitreje in bolje razumeli besedilo in vprašanja in o besedilu tudi lažje razmišljali na višjem nivoju. Najbrž je to tudi namen testa PISA, ki v osnovi seveda želi preverjati kvaliteto izobraževanja v sodelujočih državah.

Vendar pa bi bilo v tem primeru najbrž smiselno, da se vprašanja, pri katerih je lahko seznanjenost s temo za reševanje odločilna, ločijo od tistih, ki dejansko preverjajo, kako dobri so učenci pri razumevanju točno določenega besedila. V nekaterih primerih je namreč mogoče na vprašanje odgovoriti le na podlagi splošnega poznavanja teme, se pravi **brez dejanskega razumevanja** besedila testa (ali pa splošna razgledanost vsaj bistveno pomaga pri izločanju odgovorov, ki ne pridejo v poštev). V teh primerih se je potrebno ustaviti pri vprašanju, kaj točno testi bralne pismenosti sploh želijo preverjati.

3 STANDARDNA SLOVENŠČINA

Tema, ki se ji v raziskavi sicer nismo neposredno posvetili, je pa ključna za razumevanje rezultatov testiranja bralne pismenosti PISA, je vprašanje rabe standardne slovenščine. Dejstvo je, da v

slovenskem jeziku obstaja precejšnja **razlika** med slovenščino, ki jo učenci uporabljajo v neformalnem okolju, in standardno slovenščino, ki se uporablja v formalni javni komunikaciji. Za tiste učence, ki se v domačem okolju srečujejo predvsem z narečjem, je spoznavanje ustroja in pravil standardne slovenščine v šoli v določeni meri primerljivo učenju novega jezika. Ne sicer povsem: kot naravni govorci slovenščine jo sicer v precejšnji meri poznajo, vendar pa standardna slovenščina pogosto prinaša **drugačno besedišče** in mestoma tudi **drugačna skladenjska pravila**.

Te razlike mlajšim povzročajo več težav, kot si tipično predstavljamo – šele novi jezikovni viri in jezikoslovni postopki so nam omogočili celosten vpogled v množico raznovrstnih težav, ki jih imajo mladi pri pisanju spričo razlike med jezikom, ki ga govorijo sami, in standardno slovenščino. Vsekakor lahko posledično probleme pričakujemo tudi na ravni **receptije standardne slovenščine**; če se tipičen petnajstletnik z njo srečuje pretežno v šoli, to pomeni, da mu je v določeni meri še vedno relativno tuja.

4 ZADRŽANOST GLEDE UGIBANJA ODGOVOROV

Analiza odgovorov na vprašanja odprtega tipa je pokazala še eno zanimivost, o kateri bi bilo morda vredno razmisliti, čeprav najbrž ni tako zelo vezana na jezikovni ustroj testa kot predhodne naštetе točke. Pokazalo se je namreč, da slovenski učenci precej pogosto **puščajo vprašanja neodgovorjena**, vsekakor bistveno pogosteje kot učenci nekaterih drugih narodov.

Vzrok za to dejstvo ni znan; lahko da zaradi omenjene »tujosti« standardne slovenščine slovenski učenci besedila berejo dlje in jim zato za odgovore zmanjka časa. Lahko pa, da so preprosto bolj zadržani do improviziranja v primeru, da v svoj odgovor niso prepričani. Na tem mestu se zato postavlja vprašanje, ali bi bilo smiselno slovenske učence pred testiranjem posebej opozoriti na to, da napačni odgovori ne prinašajo negativnih točk in da s poskušanjem nimajo česa izgubiti.

Za sklepni stavek tega povzetka ne bo odveč poudarek, da pričujoča raziskava osvetljuje **le en del tematike** testiranj PISA in jo je zato potrebno pri interpretaciji vključiti v **širši spekter** raziskav z različnih področij.